

Rettslige rammer for samisk rettssikkerhet

Seminar om samisk kultur, språk og reindrift i det lule- og pitesamiske området,
Árran lulesamisk senter, 25.–26. september 2024

Nils Asbjørn Engstad, lagmann,
Hålogaland lagmannsrett

Dagens temaer

- 1. INNLEDENDE DEL**
- 2. SAMER, HVOR ER DE OG HVORFOR ER SAMENE URFOLK?**
- 3. SANNHET OG FORSONING – DOMSTOLENES ROLLE**
- 4. BEHANDLING AV SAMISKE SAKER I DOMSTOLENE**

SAMER, HVOR ER DE OG HVORFOR ER SAMENE URFOLK?

2

NORGES
DOMSTOLER

Sophus Tromholt, billedsamling, Universitetsbiblioteket Bergen

01.11.2024

Norges domstoler

Lars Jacobsen Hætta

En av de dødsdømte fra Kautokeino-opprøret i 1852. Hætta ble benådet på grunn av sin unge alder. Etter 15 år på Tukthuset i Christiania, ble han satt fri i 1867, og flyttet tilbake til Kautokeino. Han oversatte Nye Testamentet til samisk.

«Fjeldlappetelt»

«Gaard i Kautokeino»

«Sølapper fra Næsseby»

«Sølapper paa fiske i Lærredsfjord. Noten trækkes inn»

«Skoltelapper»

Sophus Tromholt (1851-1896), *Under Nordlysets Straaler – Skildringer fra Lappernes Land* (1885) side 127:

Det Folk, der færdes i de Egne, hvorhen jeg har ført Læseren, kaldes af Nordmændene i Almindelighed Finner, af Svenskerne derimod Lapper. Fra den svenske Benævnelse stammer Folkets Navn i de øvrige europæiske Sprog.

Folket selv anerkjender dog ikke dette Navn som sit; det kalder sig Sabme eller Sabmeladsjak, i hvilke Navne man gjenkjender Lyden af Suomi (Finland) og Suomalaiset (Finlænder), og af Samojed, to med Lapperne sproglig beslægtede Folkestammer.

Samer

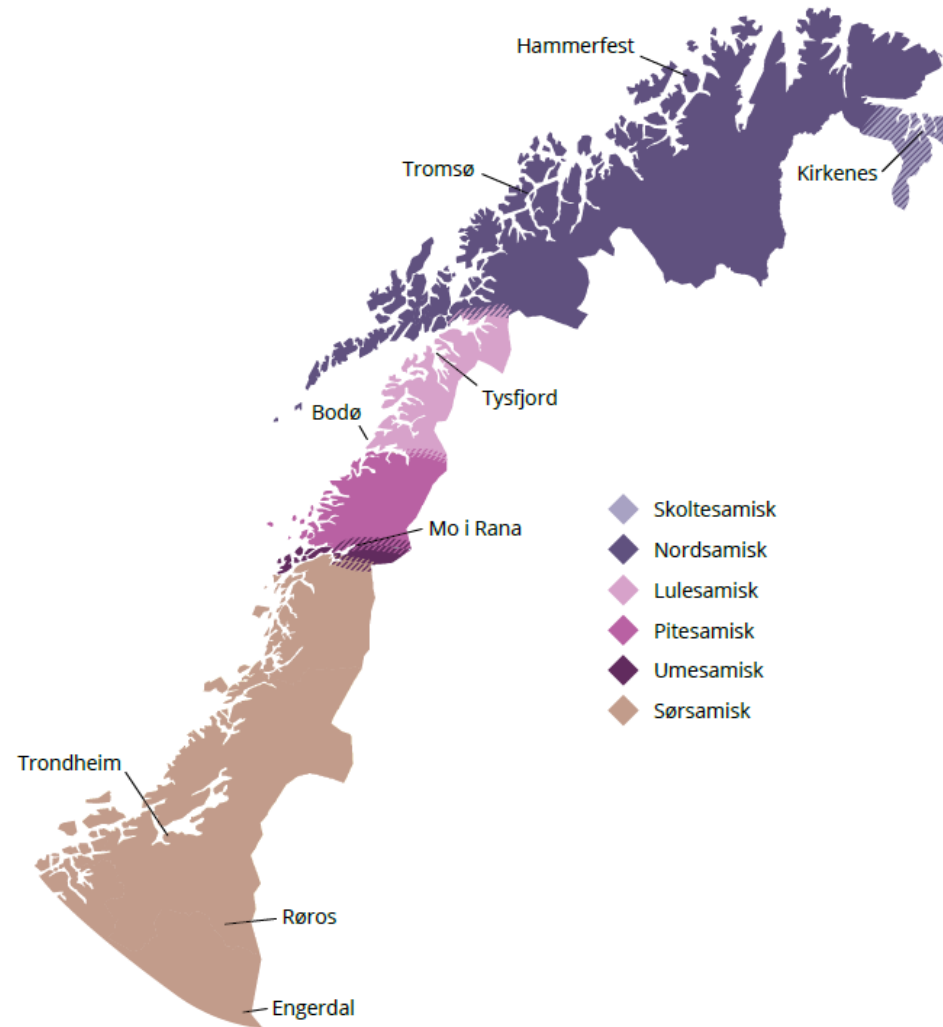
- Betegnelsen «same» kommer opprinnelig fra betegnelsen samene bruker om seg selv på samiske språk.
- Betegnelsen «Saami» eller «Sámi» brukes i internasjonalt urfolks-samarbeid.
- «Samer» er fellesbetegnelsen på gruppen som benyttes i dag både av gruppen selv, internasjonalt og av myndighetene i Norge.

Sophus Tromholts bilder illustrerer ulike kategorier samer:

- reindriftssamer
- sjøsamer
- fastboende samer
- elvesamer
- markasamer

I dag benyttes vanligvis de tradisjonelle bosetningsområdene som utgangspunkt for kategoriene:

- sørsamer
- lulesamer
- umesamer
- pitesamer
- skoltesamer
- nordsamer

Samiske språkområder i Norge

Legend:

- Riksgrense
- Kommunegrense
- Europaveg
- Fylkesveg
- Kommunesenter
- Statsgrunn

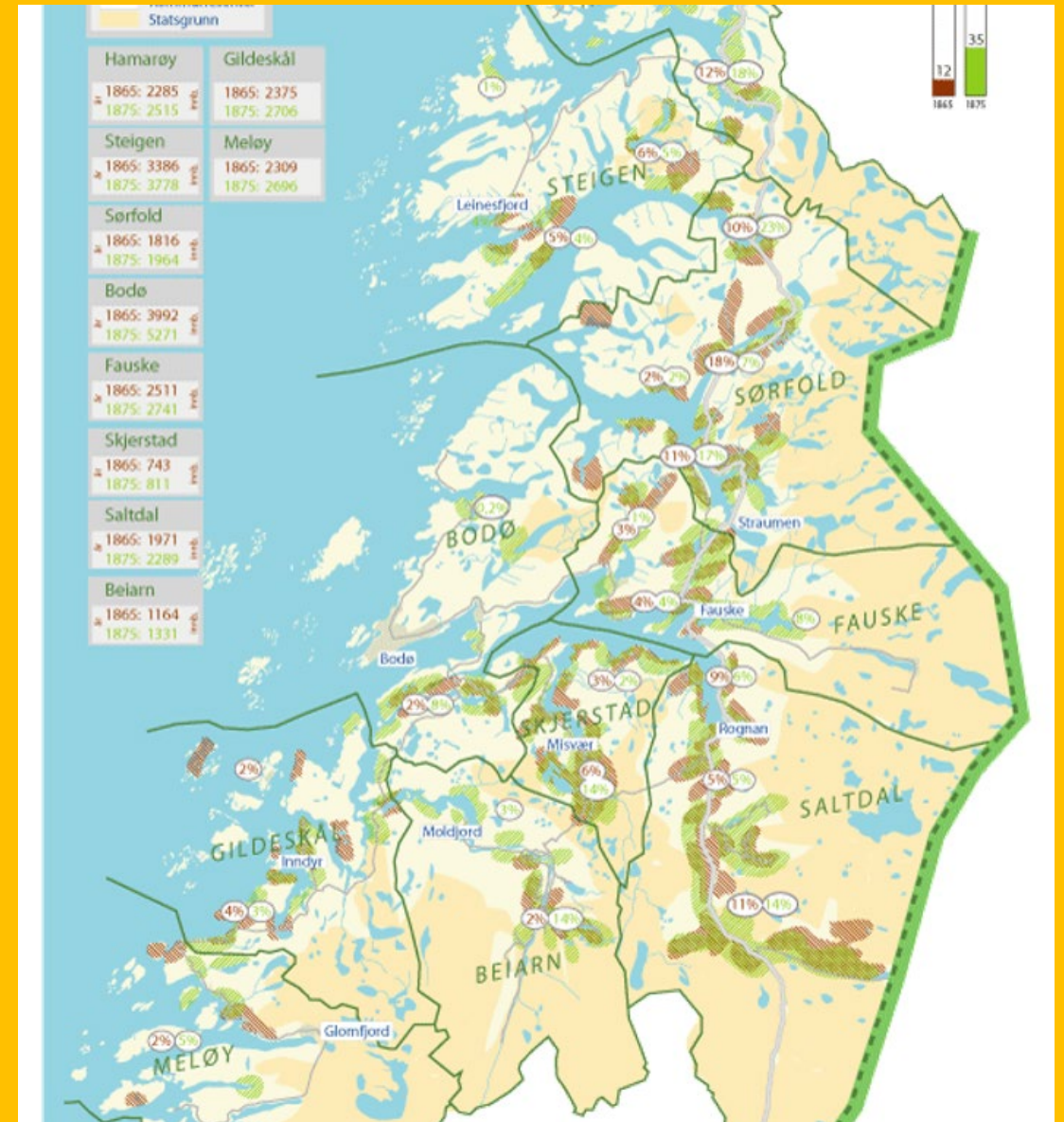
Population Data (1865 and 1875):

Municipality	1865	1875
Lødingen	1158	1363
Tysfjord	1402	1601
Ballangen	1308	1480
Narvik	1592	1804
Harstad	3692	4518
Salangen	1497	1708
Gratangen	1056	1210
Evenes	768	870
Kvæfjord	2115	2542

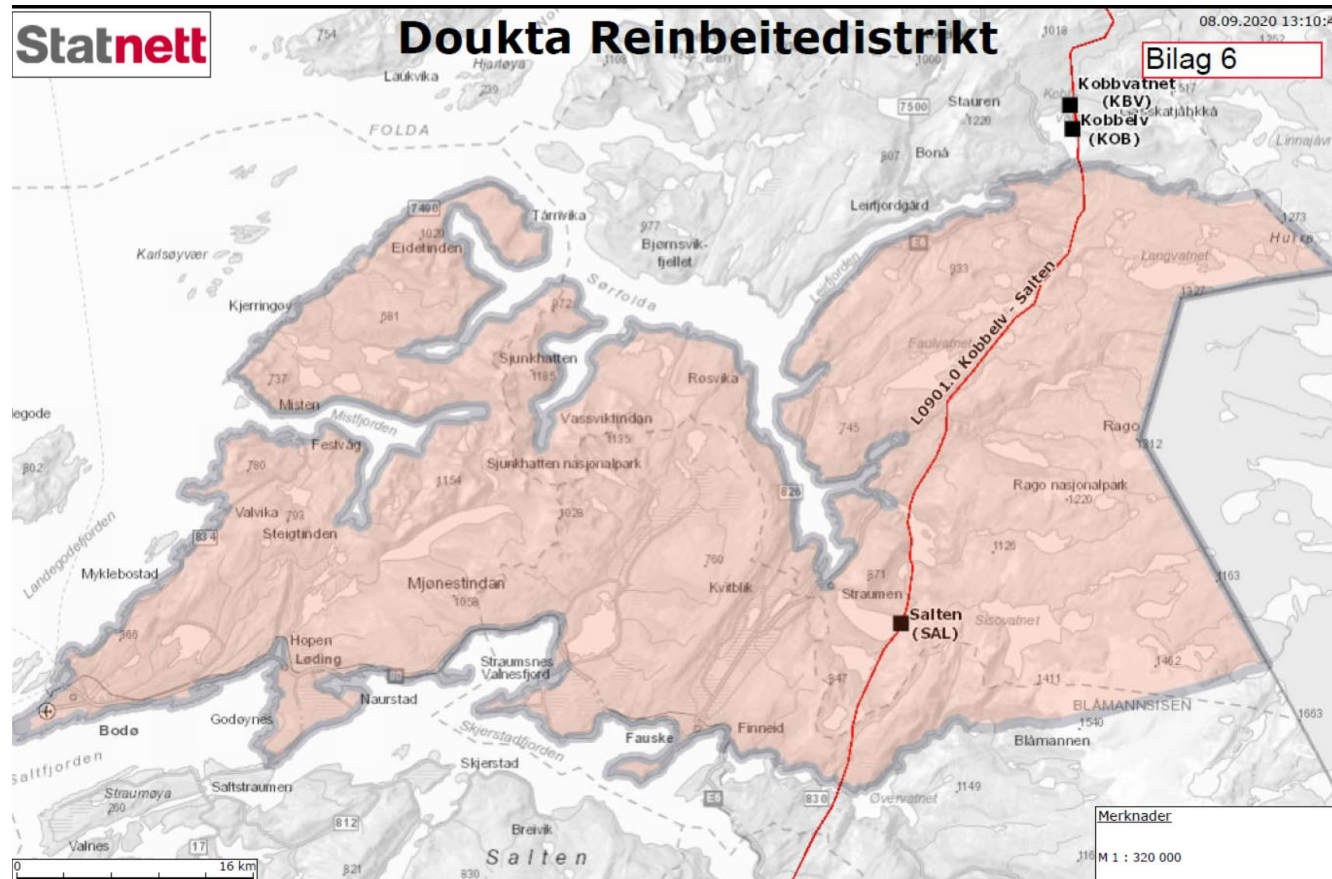
Population Distribution by Area (Percentages):

Area	1865 (%)	1875 (%)
Lødingen	2%	3%
Tysfjord	19%	20%
Ballangen	3%	2%
Narvik	14%	15%
Kvæfjord	6%	5%
Gratangen	11%	20%
Vågan	6%	14%
Salangen	26%	25%
Harstad	2%	1%
Evenes	12%	14%
Ballangen	22%	21%
Tysfjord	19%	20%
Narvik	18%	16%
Kvæfjord	6%	5%
Gratangen	11%	20%
Vågan	6%	14%
Salangen	26%	25%
Harstad	2%	1%
Evenes	12%	14%
Ballangen	22%	21%
Tysfjord	19%	20%
Narvik	14%	15%
Kvæfjord	6%	5%
Gratangen	11%	20%
Vågan	6%	14%
Salangen	26%	25%
Harstad	2%	1%
Evenes	12%	14%
Ballangen	22%	21%
Tysfjord	19%	20%
Narvik	14%	15%
Kvæfjord	6%	5%
Gratangen	11%	20%
Vågan	6%	14%
Salangen	26%	25%
Harstad	2%	1%
Evenes	12%	14%
Ballangen	22%	21%
Tysfjord	19%	20%
Narvik	14%	15%
Kvæfjord	6%	5%
Gratangen	11%	20%
Vågan	6%	14%
Salangen	26%	25%
Harstad	2%	1%
Evenes	12%	14%
Ballangen	22%	21%
Tysfjord	19%	20%
Narvik	14%	15%
Kvæfjord	6%	5%
Gratangen	11%	20%
Vågan	6%	14%
Salangen	26%	25%
Harstad	2%	1%
Evenes	12%	14%
Ballangen	22%	21%
Tysfjord	19%	20%
Narvik	14%	15%
Kvæfjord	6%	5%
Gratangen	11%	20%
Vågan	6%	14%
Salangen	26%	25%
Harstad	2%	1%
Evenes	12%	14%
Ballangen	22%	21%
Tysfjord	19%	20%
Narvik	14%	15%
Kvæfjord	6%	5%
Gratangen	11%	20%
Vågan	6%	14%
Salangen	26%	25%
Harstad	2%	1%
Evenes	12%	14%
Ballangen	22%	21%
Tysfjord	19%	20%
Narvik	14%	15%
Kvæfjord	6%	5%
Gratangen	11%	20%
Vågan	6%	14%
Salangen	26%	25%
Harstad	2%	1%
Evenes	12%	14%
Ballangen	22%	21%
Tysfjord	19%	20%
Narvik	14%	15%
Kvæfjord	6%	5%
Gratangen	11%	20%
Vågan	6%	14%
Salangen	26%	25%
Harstad	2%	1%
Evenes	12%	14%
Ballangen	22%	21%
Tysfjord	19%	20%
Narvik	14%	15%
Kvæfjord	6%	5%
Gratangen	11%	20%
Vågan	6%	14%
Salangen	26%	25%
Harstad	2%	1%
Evenes	12%	14%
Ballangen	22%	21%
Tysfjord	19%	20%
Narvik	14%	15%
Kvæfjord	6%	5%
Gratangen	11%	20%
Vågan	6%	14%
Salangen	26%	25%
Harstad	2%	1%

Registrert samisk bosetting i Salten 1865 og 1900

Den siste pitesamiske gruppen som driver reindrif i Norge

Aktive samiske språk

- 50 000 – 80 000 samer totalt i Norge, Sverige, Finland og Russland
- Ca. 25 000 snakker nordsamisk
- Ca. 1000 sørsamer, ca. halvparten snakker sørsamisk
- Ca. 2000 lulesamer, ca. en tredjedel snakker lulesamisk

Samer som urfolk

Staten Norge er etablert på territoriet til to folk, samer og nordmenn, hvor begge folk har samme rett til og samme krav på å kunne utvikle sin kultur og sitt språk. Samene er et urfolk som folkerettslig har krav på et særlig kulturvern.

(Enstemmig innstilling fra kommunal- og forvaltningskomiteen om Sametingets virksomhet i 2017, Innst. 85 S (2018–2019), side 5.)

Samer som urfolk

«Det påligger statens myndigheter å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe, som urfolk, kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv.»

Grunnloven § 108

«Samene er anerkjent som urfolk fordi de nedstammer fra folk som bebodde landet da de nåværende statsgrensene ble fastlagt, og har beholdt alle eller noen av sine egne sosiale, økonomiske, kulturelle og politiske institusjoner, jf. ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater, art. 1.»

Stortingsmelding nr. 55 (2000–2001)

Oppsummering

- Samer er urfolk og en etnisk og språklig minoritet
- Egne språk, egen nasjonaldag, egen nasjonalsang og nasjonaljoik, eget flagg
- Særegen, variert kultur: reindrift, fiske, jakt og fangst, joik og duodji, åndelighet og (over)tro mv.
- Kulturminner
- Eget folkevalgt organ: Sametinget i Karasjok

3

SANNHET OG FORSONING

– DOMSTOLENES ROLLE

Sannhets- og forsoningskommisjonen

En uavhengig kommisjon
oppnevnt av Stortinget for å
granske fornorskningsspolitikk
og urett overfor samer, kvener og
norskfinner.

Fornorskningspolitikken

- Fornorskningsperioden vare fra midten av 1800-tallet og til noen tiår etter andre verdenskrig.
- Hvorfor? Nasjonsbygging, sikkerhetspolitikk, sosialdarwinisme, kamp om ressurser.
- Mål: Samer, kvener og skogfinner skulle velge én etnisk identitet – den norske.
- Metoder: Språklig, kulturell og materiell undertrykking. Usynliggjøring.

(Kirsti Strøm Bull: Vitenskapens rolle i fornorskningstiden, Nytt norsk tidsskrift, nr. 2, 2024)

Storelvavollen, Brekken 1922. Dr. Mjøen fra Winderen Laboratorium i Oslo utfører skallemåling.

Fra venstre: Paula Fjellheim, Lisa Løkken, Sara Paulsen, Alfred Mjøen og Morten Mortensen. Kilde: Rørosmuseet

Funn relevante for domstolene

- Tap av språk og kultur
- Press på arealer
- Negative holdninger. Hets, hatprat, diskriminering
- Samisk opphav kan føles skambelagt
- Vold, mishandling, overgrep i samiske samfunn
- Sjøsamisk tap av ressurstilgang
- Barnevern, samiske barn plassert i norske hjem med tap av språk og kultur som følge

Kommisjonen:

For å hele sårene etter
fornorskningspolitikken må man
øke kunnskapen om samer, kvener
og skogfinner i
majoritetsbefolkningen.

Hvordan følge opp i domstolene?

1. Kunnskap om samisk språk, kultur og samfunnsliv
2. Kulturforståelse
3. Kompetanse på behandlingen av samiske saker
4. Økt kunnskap om samerett

4

Behandling av samiske saker i domstolene

NORGES
DOMSTOLER

Samiske saker i domstolene – en veileder

Dommerne forstår seg ikke på samisk levesett

Dommerne i Salten eier ikke samisk kulturforståelse, og de forstår seg ikke på samenes liv.

FOTO: SANDER ANDERSEN / NRK

✉ Sander Andersen

Publisert 2. des. 2010 kl. 14:10

Artikkelen er flere år gammel.

Fekk ikkje forklare seg fritt og uavbroten på samisk i retten: – Dei undertrykker språket vårt

Tolken var klar, men mangel på hovudtelefonar gjorde at forklaringane til Fosen-aktivistane måtte avbrytast for å omsettast til norsk.

AVBROTEN: Mihkkal Hætta måtte ta pause og avbrytast i si forklaring for at retten skulle få norsk tolking av det han sa.

FOTO: DAN ROBERT LARSEN / NRK

✉ [Sunniva Skurtveit](#)
Journalist

✉ [Håkon Mudenia](#)
Journalist

✉ [Lena Marja Myrskog](#)
Journalist

Vi rapporterer frå Oslo tingrett

Publisert 13. mars kl. 09:22
Oppdatert 15. mars kl. 16:00

Samisk forum I domstolene

- Samisk forum i domstolene skal bidra til at samiskrelaterte saker saksbehandles og avgjøres på best mulig måte i Norges domstoler.
- Samisk forum i domstolene skal være et samarbeidsforum for alle domstoler og enheter som administrativt er tilknyttet Domstoladministrasjonen, hvor fokuset er behandlingen av saker med en samisk dimensjon. Med dette menes alle saksområder der hensynet til samisk språk, kultur og samfunnsliv har en betydning.

Kjerneoppgaver:

- Kompetanseheving
- Informasjonsutveksling
- Kunnskapsdeling
- Øke bruk av samisk språk

Eksempler på tiltak:

Seminarer, fagsamlinger, introduksjonskurs for dommere og dommerfullmektiger, introduksjonskurs for nyansatte, podcast

Domstol.no, intranettet, dommersamlinger, domstolledersamlinger

Veileder om samiske saker, høringer

Maler, oversettelse av lover, tolk, språkkrav til dommere og medarbeidere

Organisering

Les mere her :

[Samisk forum i domstolene](#) | [Norges domstoler](#)

- Består av sju personer som rekrutteres blant dommere, jordskiftedommere og andre ansatte i domstolene
- Finnmarkskommisjonen og Utmarksdomstolen for Finnmark er representert
- Oppnevnes for fire år
- Alle domstoler og arbeidstakerorganisasjoner kan fremme forslag på kandidater
- Oppnevnes av styret etter innstilling fra direktør
- Årsrapport og tiltaksplaner behandles av styret i DA
- Eget budsjett
- **Medlemmer i samisk forum (oppnevnt i 2023):**

Nils Asbjørn Engstad - leder
Inger Fjellgren
Torbjørn Saggau Holm
Dagfinn Kleveland
Lisa Bech
Jussi Pedersen
Gro Dikkanen

Samisk rettssikkerhet i domstolene

- **Domstolenes generelle verdigrunnlag:**

«Domstolene skal være uavhengige. De skal sikre og fremme rettssikkerheten og verne om rettssamfunnet. Domstolene skal til enhver tid ha høy tillit i samfunnet.»

- **Domstolkommisjonens første delutredning (NOU 2019: 17):**

«For å ivareta samenes rettslige status som urfolk i Norge må også domstolene sikre at saker som berører samiske interesser behandles med den samme grundighet og høye kvalitet som øvrige saker.»

Det overordnede rettslige rammeverket

- **Grunnloven § 108**
- **Sentrale folkerettslige forpliktelser**
 - FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter
 - FNs rasediskrimineringskonvensjon
 - FNs konvensjon om barns rettigheter
 - FNs erklæring om urfolks rettigheter
 - ILO-konvensjon nr. 169
- **Intern norsk rett og samisk rett**

Sametingspresident Silje
Karina Muotka,
Aftenposten, A-magasinet,
8. april 2023:

“Så blir vi møtt med at det ikke er så mange som rammes av vindmøllene på Fosen. Men jo mindre gruppen er, jo mer trenger den vern. Nå er det bare 36 personer som driver reindrift på Fosen. Hvis ikke de kan opprettholde sørsamisk kultur og språk ...

Hun kveler en brist i stemmen
.... så er ødeleggelsen total.”

FN konvensjonen om sivile og politiske rettigheter artikkel 27

“In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practise their own religion, or to use their own language.”

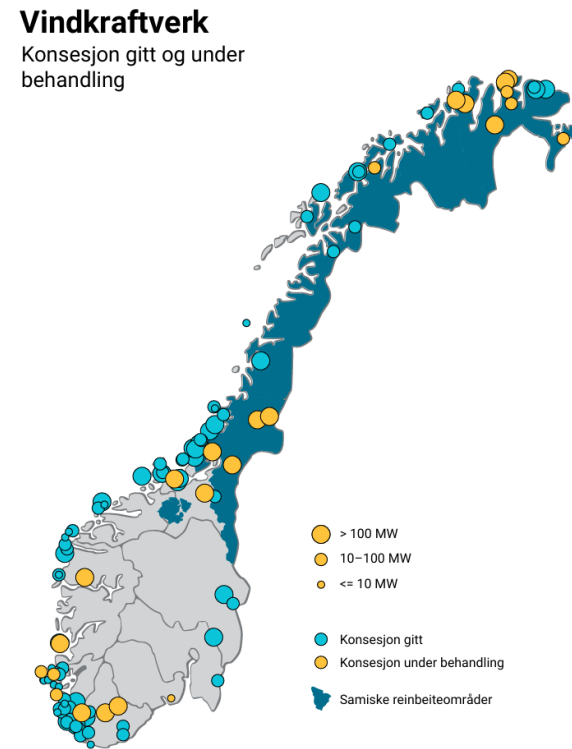
FN konvensjonen om sivile og politiske rettigheter artikkel 27

SP artikkel 27 gir et særlig vern til minoritetsgrupper. Bestemmelsen var et forbilde for utformingen av sameparagrafen i Grunnloven.

Konvensjonen er gjennom menneskerettsloven inkorporert i norsk rett med forrang framfor nasjonal lov. Artikkel 27 stiller opp en terskel for inngrep. Som etnisk og språklig minoritet er samene beskyttet av bestemmelsen.

Samisk reindrift faller inn under kulturbegrepet, og landområder nyttet til samisk reindrift er en del av det materielle grunnlaget for samisk kultur og er vernet av bestemmelsen.

Vindkraftverk konsesjon gitt og under behandling

Kilde: NVE – <https://temakart.nve.no/tema/vindkraftverk>

FNs rasediskrimineringskonvensjon

Konvensjonen er gjort til norsk lov gjennom likestillings- og diskrimineringsloven § 5.

Rasediskrimineringskomiteen overvåker statenes oppfyllelse av konvensjonen, og har i sin generell kommentar nr. 23 fra 1997 om urfolk blant annet uttalt:

«The Committee calls in particular upon States parties to: (a) Recognize and respect indigenous distinct culture, history, language and way of life as an enrichment of the State's cultural identity and to promote its preservation;»

Rasediskrimineringskomiteen

Anbefalte i 2018 Norge å sikre at domstolene har kompetanse om samiske forhold, sikre kvalifisert tolking i rettsvesenet og fortsetter rekruttering av samer til rettsvesenet:

“Ensure that judges and law enforcement officers are trained on cultural knowledge of Sami communities and have available qualified interpreters. Continue its efforts to recruit Sami into law enforcement institutions;”

FNs urfolkserklæring, vedtatt på FNs generalforsamling i 2007

Erklæringen er ikke rettslig bindende, men er likevel et sentralt dokument innenfor urfolksretten. Den reflekterer folkerettslige prinsipper på området og har fått støtte fra svært mange stater.

Artikkel 40: urfolk har rett til raske avgjørelser gjennom rettferdige prosedyrer for løsning av konflikter og tvister med stater eller andre parter samt effektive rettsmidler for alle brudd på deres individuelle og kollektive rettigheter.

Veilederen for behandlingen av samiske saker i domstolene

- Dommere og øvrige medarbeidere i domstolen har for liten samisk kulturkompetanse og for dårlig kjennskap til sameretten.
- **Den overordnede målsettingen er at den enkelte same og det samiske samfunnet skal ha høy tillit til at norske domstoler behandler og avgjør saker på riktig måte.**

Veilederens innhold

- Rettslige rammer for våre forpliktelser
- Hva er samiske saker og samerettslige saker ?
- Hvem kan få samiske saker
- Rett til bruk av samisk
- Sivile saker – hva må vi tenke på i de ulike deler av en rettslig prosess?
 - Særlig om barnevernsaker, foreldretvister og reindriftsrett
- Straffesaker
- Aktuelle lenker og litteratur

Behandlingen av samiske saker i domstolene

Hva er samiske saker? Indikatorer:

- samisk språk
- samiske parter
- berører særlige samiske interesser
- samerettslige problemstillinger kan oppstå på alle rettsområder

Samiske saker i domstolene

- Samiske saker kan dukke opp i ulike sammenhenger og i alle rettsinstanser i hele landet.
- Staten har hovedverneting i Oslo og søksmål for brudd på samiske rettigheter vil da ofte starte der.
- Hele Norge er omfattet av Sametingets valgkretser.
- Det finnes samiske barn med rett til språk og kultur i alle fylker.
- Det tradisjonelle samiske reinbeiteområdet utgjøres av store deler av Norge.
- Utmarksdomstolen og jordskifterettene får samerettslige problemstillinger til behandling.
- Høyesterett har de siste årene behandlet en rekke saker som reiser samerettslige spørsmål.

Bruk av samiske språk i domstolene

- Sameloven § 3-4 gir utvidet rett til å benytte samisk innenfor forvaltningsområdet for samisk språk, også når det ikke er nødvendig på grunn av språk- eller kommunikasjonsproblemer. Retten gjelder for nord-, lule- og sørsamisk språk.

For domstoler som ikke er omfattet av lovskravet i sameloven § 3-4:

- Staten har forpliktelser til å tilrettelegge for at samisk språk skal kunne brukes i rettsvesenet. Denne plikten gjelder i hele Norge, ikke bare i forvaltningsområdet. Det vil være lite skjønnsomt, sett i lys av Grunnlovsforpliktelsen i § 108, å nekte samisk tolk eller oversettelse til samisk, med den begrunnelse at domstolen ikke er omfattet av sameloven § 3-4.

Tolking

- Kun et fåtall dommere og administrativt ansatte i domstolene behersker samisk. For de fleste domstolene vil det være tolk eller oversetter som er måten man håndterer samenes rett til bruk av samiske språk i domstolene på.
- Det er viktig at man anstrenger seg for å skaffe kvalifiserte tolker.
- Det er få samisktalende tolker registrert på tolkeportalen, og foreløpig kun tolker med kompetanse i nordsamisk. Når det gjelder tolker som behersker samisk på en måte som ivaretar hensynet til rettssikkerhet, har imidlertid de domstolene som benytter samisk tolk ofte god kjennskap til disse.

Å huske på

- Bør det vurderes om saken er egnet til overføring til en annen domstol etter domstoloven § 38?
- Er det behov for tolk i planmøtet?
- Skal innkalling til planmøtet forkynnes på samisk?
- Planmøtet – hva er viktig å ta opp?
- Riktig tolk, husk at det er ulike samiske språk, det kan være behov for mer enn en tolk)
- Tidsaspektet: Tolking tar lengre tid.
- Behov for oversettelse?
- Først må vi undersøke språkbruk, deretter tolkebehov.

Å huske på

- Særlig i straffesaker: Det kan hende at aktor ikke er bevisst på at de selv, eller domstolen, men ikke nødvendigvis tiltalte kan ha behov for tolk. (Tiltalte snakker samisk, men forstår norsk). Vi må også sjekke vitners språkbruk.
- Behov for særlig sakkyndighet, eksempelvis vedrørende samiske sedvaner?
- Behov for særlig utredning av rettsspørsmål? (Klargjøring av samiske sedvaner er et rettslig spørsmål, som dommeren dermed skal anvende uavhengig av partenes frie disposisjon)
- Skal dom oversettes til og/eller forkynnes på samisk?

For videre lesning

- [veileder-for-samiske-saker-i-domstolene.pdf](#)
- Susann Funderud Skogvang: Samerett, 4. utgave, tilgjengelig digitalt på juridika.no
- Sameloven med kommentarer www.rechtsdata.no
- NOU 2016:18 "Hjertespråket — Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk"
- Rapport Rett til tolk. Tolkning og oversettelse i norsk straffeprosess (PDF)
- Restorative justice - notat, 2009 v/Finn-Arne Schanche Selfors (Word)
- Susann Funderud Skogvang: "Samisk kulturkompetanse – en forutsetning for dommers uavhengighet" i Engstad, Tønder, Frøseth (red.): Dommernes uavhengighet. Den norske dommerforening 100 år, 2012.

Takk for meg.

Fra Domen

Foto: Åste Ruud, Domstoladministrasjonen

